

УДК 351.84

**В. Скуратівський,
Т. Попова**

ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАЛУЧЕННЯ

Визначено політичні чинники соціального залучення та досліджено їх вплив на процес останнього. Розглянуто владні відносини як важливу політичну умову соціального залучення. Визначено основні завдання щодо вирішення проблем у сфері владних відносин українського суспільства як умови динамізації процесу соціального залучення.

Ключові слова: соціальне залучення, соціальне відторгнення, політичне життя, владні відносини, соціальний розвиток, соціальна безпека, суспільство.

У системі суспільних детермінант забезпечення стабільного соціального розвитку та соціального залучення особливо важлива роль належить політичним відносинам. Саме політичні відносини і, насамперед, система владних відносин сприяє підйому економіки та формуванню стійкого інституту права й дотримання прав людини, створює необхідні умови для забезпечення стабільного суспільного розвитку, що є головною умовою соціального залучення населення до суспільного життя.

Проте сучасні політичні процеси в Україні характеризуються загостренням політичних конфліктів, протистоянням влади й опозиції, що зумовлює суспільно-політичну нестабільність у країні і безпосередньо зачіпає інтереси українського суспільства загалом. Нестійкість політичної системи та політична нестабільність значною мірою знижують ефективність реалізації соціально-економічних реформ, спрямованих на економічне відтворення й зростання та загалом модернізацію суспільства, тим самим створюючи бар'єри на шляху прискореного людського розвитку та соціального залучення, що загрожує соціальній безпеці країни.

Питання соціального залучення досліджено в працях зарубіжних учених: Р. Аткінсона, Р. Діменштейна, Г. Ендрювайта, Р. Левітас, Е. Марльє, Л. Уілсона, Е. Фелпса та інших, а також у працях вітчизняних учених та практиків: С. Бабенко, О. Балакіревої, В. Дмитрук, Р. Жиленко, В. Звонар, Н. Ільченко, Е. Лібанової, Ю. Савельєва. Зокрема окремі аспекти впливу політичних процесів на соціальне залучення розглядали у своїх працях Ю. Левенець, Е. Лібанова, О. Макарова, І. Курило.

В Україні відсутні комплексні дослідження, пов'язані з впливом різних чинників суспільної системи, зокрема політичних, на процес соціального залучення. Водночас можна констатувати і відсутність досліджень щодо проблем трансформації політичних детермінант соціального залучення у загрози соціальному розвитку та соціальній безпеці суспільства, що зумовлює необхідність теоретичного аналізу зазначеної проблеми.

Мета статті – визначити, розкрити зміст та проаналізувати роль політичних чинників соціального залучення. Дослідити владні відносини, як найважливішу політичну умову соціального залучення та забезпечення соціальної безпеки суспільства.

У системі суспільних відносин, що вагомо впливають на соціальне залучення і загалом на соціальний розвиток, важливе місце належить політичному життю, і насамперед політичним відносинам, які відіграють у суспільстві таку саму велику роль,

як економічні і соціальні, адже характеризують тип суспільної організації, відносини експлуатації, панування та підкорення або співробітництва, взаємодії і політичної єдності. Політичні відносини суспільства, особливо в період суспільно-політичної трансформації, значною мірою детермінують соціальне зростання або соціальний спад суспільства, збагачення чи послаблення змісту, форм та динаміки соціального розвитку, зокрема соціального залучення як головного процесу останнього.

Реформування політичної системи України призвело до формування в суспільному житті нових політичних реалій, які позитивно вплинули на збагачення політичного простору, і, відповідно, соціального розвитку, основними з яких є: скасування механізмів командної економіки і створення ринкових інститутів; для розбудови основ демократичного режиму прийнято нову Конституцію України; конституційне закріплення нової системи політичного державного устрою; проголошення України правовою державою, де права і свободи людини, зокрема соціальні, визначають зміст і спрямованість діяльності держави; створення демократичних інститутів й інститутів захисту прав людини; створення незалежних засобів масової інформації та розбудова громадянського суспільства. Усе це формує політико-правові засади для розвитку реальної демократії; формування національної правової системи; закріплення принципу поділу влад, що створило передумови для демократизації системи владних відносин; здійснення ряду заходів, спрямованих на проведення політичної, адміністративної реформи тощо [1].

Тож політична реформа покликана була вивести українське суспільство на якісно новий рівень життєдіяльності та досягти високого суспільного розвитку. Водночас саме у сфері політичного життя українського суспільства з часу утвердження незалежності назріло багато суперечностей, проблем, які стримують розвиток інших суспільних відносин і тим самим перешкоджають активному залученню та повноцінній участі громадян у життєдіяльності суспільства, зокрема у політичному житті, що значною мірою уповільнює соціальний розвиток й послаблює соціальну безпеку суспільства.

Найважливішою політичною умовою соціального залучення та загалом стабільного соціального розвитку як основи забезпечення соціальної безпеки суспільства є система владних відносин. Саме влада є безпосереднім виконавцем соціальних функцій держави. Вплив влади на процеси соціального розвитку, зокрема на процес соціального залучення, відбувається через реалізацію певних організаційно-правових механізмів, авторитету, традицій і примусу, а також через політичну, державну, правову, економічну, адміністративно-управлінську, моральну та інші основні форми. Водночас якості об'єкта політичного, державного, правового владарювання значною мірою визначаються станом соціальної та політико-правової культури населення і стабільним суспільним розвитком. Без зростання рівня політичної культури населення модернізаційні процеси в країні неможливі, адже політична культура сприяє досягненню високого ступеня політичної освіченості населення, а це дасть людям змогу робити свідомий вибір. Зокрема зрілий рівень політичної соціальної культури є важливою умовою суспільно-політичної і соціальної активності та соціального залучення населення, розвитку демократичних засад владних відносин, стримування процесів монополізації влади, що сприяє забезпеченню соціальної безпеки суспільства.

Підкреслимо, що передумовою розвитку політичної культури є культурна секуляризація, яка полягає в раціоналізації політичного мислення і політичної діяльності індивіда, переході його від ірраціональних факторів політичної поведінки (емоції, традиції,

звички) до переважно раціональних настанов (право, факти, точна інформація) у формуванні політичних позицій. Проте на сьогодні в Україні поки що не спостерігається культурної секуляризації, країна зазнає своєрідного синдрому політичної перевтоми, і частина населення демонструє апатію до політичних процесів, а в іншій частині назріває соціальний вибух. Причому ці явища зумовлені емоційними настановами, а не раціональним мисленням чи процесом аналізу [2].

У сучасному українському суспільстві також спостерігається низький рівень правової культури, що виявляється в постійному порушенні посадовими особами, державними органами чинних законів, норм права, у свідомому невиконанні юридичних приписів; недостатньому рівні правової захищеності особи, порушенні прав і свобод громадян тощо. Як свідчить практика, рівень культури та професіоналізму посадових осіб часто не відповідають вимогам, котрі пред'являються до таких посад. Поширення проявів недотримання законів серед різних гілок влади закріплюють соціальну нерівність в українському суспільстві, що зумовлює найгірші форми соціального відторгнення та є загрозою соціальній безпеці людей.

Недотримання і зневага правових норм свідчить про втрату моральних цінностей в українському суспільстві, що виходить за межі гуманізму. Як наслідок, виникає відторгнення людини від власної праці, влади, цінностей життя і культури, що перетворює її на бездумного виконавця розпоряджень “зверху”. За оцінками фахівців, нинішня криза в Україні є, насамперед, кризою моральною, наслідком недостатньо розвиненої політико-етичної свідомості владної еліти і мовчазної згоди пересічних громадян [3].

Вагомими чинниками соціального залучення є рівень влади та можливість її впливу на прийняття політичних рішень. Політичні рішення є головним призначенням політичної еліти, яка є суб'єктом влади та впливу і від якої залежить розвиток суспільства. Потрібно зазначити, що українська політична еліта і досі не виконує своїх основних функцій. Політична криза, якої вже протягом тривалого часу зазнає Україна, позначається на еліті, що проявляється у її неефективній діяльності та безвідповідальності, недемократичності системи рекрутування, конфліктності й політичному розколі. Тож, українська політична еліта не сформувалась як справжня еліта, а тому неспроможна до консолідації, вироблення єдиної стратегії розвитку та вирішення загальнодержавних завдань. Як наслідок, гальмуються модернізаційні процеси в країні, поступово загострюються суперечності та диспропорції у питаннях реформування економіки та соціальної сфери суспільства, що зрештою веде до послаблення соціальної безпеки країни.

Основною причиною неефективної діяльності української політичної еліти є те, що в Україні поки що не спрацьовує визначений Конституцією механізм стримувань і противаг функціонування владних структур, які продовжують конкурувати, діють неефективно й втратили довіру більшості громадян. Не вдається запровадити верховенство закону в усі сфери суспільного життя [4]. В Основному законі України відсутня низка фундаментальних положень, які вибудовують органічну взаємодію органів законодавчої та виконавчої влади, що призвело до її двоякості й заклало суперечності, які мають постійний прояв. Відсутність законодавчих механізмів системи стримувань і противаг не тільки створює політико-правові засади дисбалансу владних відносин, а й механізми гальмування демократичних процесів у діяльності всіх органів державної влади, прозорості їх діяльності, суттєво знижує динамізм процесів соціального прогресу, соціальну активність людей, яка є неодмінною умовою соціального залучення.

Неузгодженість дій влади призводить до перманентної кризової ситуації, що негативно відбивається на усіх сферах суспільного життя та проявляється у зниженні рівня довіри українських громадян до влади, неспроможності вирішити нагальні соціально-економічні проблеми суспільства, зубожінні більшості українського населення, що зумовлює розвиток найгірших форм соціального відторгнення.

Також, слід підкреслити, що українська політична еліта, яка має витоки з радянських часів, характеризується державоцентризмом та безроздільним пануванням державної влади над особистістю.

Погоджуємося з академіком НАН України Е. Лібановою, що на периферії залишилася чи не найважливіша тема, пов'язана з перетворенням населення та окремого індивіда об'єкта соціальних маніпуляцій влади на суб'єкт соціальних відносин, соціального життя, соціально-політичного управління суспільними та державними процесами [5].

Поза політичним життям опинився і середній клас, який є основним носієм політичної і соціальної стабільності, економічного прогресу, основою стійкої й справедливої держави. Те, що в Україні не сформовано чіткої політики стосовно утвердження середнього класу призводить до прогресуючої маргіналізації суспільства, що обумовлює економічні позбавлення і різні варіанти нерівності в усіх сферах суспільного життя, які є суттєвим бар'єром на шляху соціального залучення населення до суспільного життя та стабільного соціального розвитку.

Потрібно підкреслити, що формування політичних процесів відбувається під впливом конкуренції економічної та політичної еліти, що обмежує можливості населення щодо участі в цих процесах. Політична влада перебуває в руках тієї частини суспільної еліти, яка отримує найбільшу користь від перерозподілу капіталів, і ця частина еліти застосовує всі механізми влади для узаконення такого перерозподілу і збереження своїх позицій. Отже, політична та економічна сфери залишаються нерозділеними, тому деякі групи впливають на політичні процеси та просувають свої економічні інтереси, що загалом гальмує демократичні реформи. Це призводить до уповільнення побудови в Україні соціальної, правової держави та є чи не найвагомішою загрозою соціальній безпеці суспільства.

Крім того, на сьогодні учасниками процесів у сфері політики і влади є окремі політичні лідери, які ведуть боротьбу особистих і корпоративних інтересів без огляду на суспільні інтереси і цілі. Протиборства у середині політичної еліти упродовж усього періоду незалежності України витіснили проблеми суспільства на другий план. До того ж, продовжується глибока криза всіх гілок влади, які орієнтовані не на пріоритети інтересів громадян України та загалом держави, а на інтереси правлячої еліти. Це призводить до постійної зміни конфігурації політичних сил як у парламенті, так і загалом у країні, що зумовлює дестабілізацію соціально-політичної ситуації.

Зазначимо, що наявність правових рамок і демократичних інститутів досі не забезпечує сильної та добре функціонуючої демократії в Україні. Нові політичні інститути виявилися неефективними, неавторитетними, корумпованими, а їхні стандарти не обов'язковими. Усе це перешкоджає створенню політичних та правових передумов стабільного соціального розвитку, призводить до безсилля влади і падіння її авторитету. На сьогодні у населення України сформувався переважно негативний образ владної еліти. В масовій, суспільній, зокрема соціальній свідомості, влада сприймається людьми як незалежна, чужа, панівна, а то й ворожа сила. Влада і право для людей перестають бути цінностями. Порушення владою демократичних принципів підривають до неї довіру народу, формують культуру недовіри в українському суспільстві. Це сприяє поширенню

песимістичних настроїв та породжує внутрішнє переконання в тому, що наявні протиріччя в політиці непереборні, тим самим посилюючи соціальне відторгнення населення від політичного життя.

Глибоке відторгнення громадян від влади та загалом від політичного життя, сформоване за довгі роки як радянського періоду, так і років незалежності України, є особливо небезпечним для стабільного соціального розвитку, адже поглиблює прірву між владою і народом, призводить до посилення протистояння владі, провокує суспільно-політичні конфлікти між соціальними групами, уповільнює соціальні реформи в Україні, та загалом перешкоджає процесам модернізації, що відбуваються на сьогодні в країні.

Політична практика та існуючі політичні інститути недостатньо мотивують пересічного українця брати участь у політичних процесах, що зумовлює відторгнення громадян від процесу прийняття соціально значущих рішень, зокрема тих, що безпосередньо їх стосуються [6].

На думку Ю. Левенця [7], відстороненість від ухвалення значущих рішень, зокрема тих, що безпосередньо зачіпають інтереси численних прошарків, спричиняє різну інтерпретацію сутності і спрямованості цих рішень, відтворюючи реакції політичного відторгнення і відхід у приватну сферу. Таким чином, керівна еліта егоїстично обмежує політичну участь громадян.

Найчастіше відторгненими із політичного життя є молодь через індиферентність і недовіру до влади та через обмежені можливості участі в процесах державного управління, жінки через гендерні стереотипи, маргіналізовані особи через наявність у суспільстві стійких стереотипних норм та відсутність ефективних механізмів щодо сприяння їх залученню у життєдіяльність суспільства тощо. Більшість населення відторгнені від політичного життя через низькі доходи (економічне відторгнення), патерналістські настрої, а також через брак достовірної інформації, обмежений доступ до публічної інформації.

Загалом, більшість українських громадян не вірять у свою можливість впливати на політичні рішення, що і спричиняє низький рівень участі населення у політичному житті. Така ситуація спостерігається не тільки на загальнодержавному рівні, але і на місцевому, що свідчить про відсутність розвиненого громадянського суспільства. Низький рівень впливу громадянського суспільства на владні інститути обмежує можливість широкого представлення інтересів суспільства у межах демократичного процесу.

Як зазначив Президент України у Посланні до Верховної Ради України у 2013 р., незважаючи на кількісне зростання організацій громадянського суспільства, показник кооперативних практик громадської самоорганізації залишається невисоким. Участь у діяльності громадських організацій досі є однією з найменш значущих для громадян України цінностей, що зумовлюється загалом невисоким рівнем довіри до громадських структур. Залишається актуальним завдання доопрацювання та ухвалення низки нормативно-правових актів, що мають наблизити правове регулювання розвитку громадянського суспільства в Україні до найкращих європейських практик, надійно забезпечити дотримання конституційних прав і свобод українських громадян. Конструктивна владно-суспільна взаємодія має стати невід'ємним складником усієї системи відносин в українському суспільстві та, відповідно, пронизувати усі сфери життєдіяльності – соціальну, політичну, економічну, культурно-освітню, екологічну тощо [8].

Також, серед політичних чинників, які негативно впливають на соціальний розвиток українського суспільства, зумовлюють його стан, відтворюють явища соціального

нігілізму, що перешкоджає соціальному залученню, є суперечності і проблеми, пов'язані із загостренням протистояння між офіційною владою та частиною опозиційно налаштованих сил; необґрунтованістю з позицій чинного законодавства посиленням ролі окремих структур державного владного апарату, які в Україні поступово трансформуються в свого роду неурядові інстанції з реальними владними повноваженнями, функціями; жорсткою централізацією влади; невирішеністю багатьох назрілих проблем функціонування судових органів; відсутністю належного контролю народом органів політичної влади; законодавчою неврегульованістю діяльності органів місцевого самоврядування тощо.

Суперечливий процес формування нової системи владних відносин в Україні свідчить, що вона ще не стала надійною політичною основою соціального розвитку суспільства, а отже, і чинником соціального залучення.

Висновки

Таким чином, у системі суспільних детермінант соціального залучення важливу роль відіграють політичні відносини, особливо система владних відносин, в якій виникла низка суперечностей і проблем, що гальмують соціальний розвиток, створюючи суттєві бар'єри на шляху політичного та соціального залучення населення, негативно впливаючи на соціальну безпеку країни. Це зумовлює необхідність вирішення окреслених вище проблем у системі владних відносин, як умови динамізації процесу соціального розвитку, зокрема соціального залучення та посилення зворотного впливу соціальних чинників на реформування політичної системи. Реалізації цього завдання, на нашу думку, сприятиме:

- подолання як у теорії, так і на практиці уявлення про владарювання як одностороннє відношення, де верховенство має держава, а людина є лише його об'єктом;
- подолання невидимого права і створення політико-правових умов для утвердження в Україні нової доктрини, що ґрунтується на природному праві, здатному ефективно відображати та відстоювати соціальні інтереси людей, забезпечуючи стабільний соціальний прогрес, тим самим сприяючи соціальному залученню людей у суспільне життя;
- формування відповідного правового поля та створення інституційних передумов, спрямованих на досягнення основної мети реформування владних відносин – посилення дієздатності держави у регулюванні нею процесів суспільного, і, насамперед, соціального розвитку та процесу соціального залучення. Утвердження ефективної системи державного управління;
- належне законодавче забезпечення базових засад політико-правової реформи, що полягають в утвердженні оновлених конституційних механізмів органічної взаємодії основних гілок влади;
- створення надійної політико-правової системи стримувань і противаг як неодмінної умови збалансованості, конструктивної єдності гілок влади, чинника, який унеможлиблює дестабілізацію владних відносин;
- нормативно-правове забезпечення відповідного рівня узгодженої та відповідальної взаємодії законодавчої та виконавчої влади як на загальнодержавному, так і на інших рівнях;
- нормативно-правове забезпечення переходу України до парламентсько-президентської форми правління як чинника демократизації суспільно-політичного життя та умови підвищення прозорості влади;
- законодавче врегулювання взаємовідносин влади та опозиції з метою посилення функції цивілізованого діалогу опозиції з владою, що сприяло б прискоренню соціальних реформ у країні;

– створення логічно завершеної правової системи діяльності органів місцевого самоврядування, формування її європейської моделі, що сприятиме посиленню ролі органів місцевого самоврядування в соціальному житті та впливу самоврядних засад життєдіяльності на забезпечення соціальної безпеки українських громадян.

Отже, вбачається доцільним дослідження впливу соціальної сфери, зокрема соціальних відносин, на процес соціального залучення.

Література

1. Управління соціальним і гуманітарним розвитком [Текст] : навч. посіб. : у 2 ч. Ч. 1 / [авт. кол. В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, Е. М. Лібанова та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. — К. : НАДУ, 2009. — 456 с.
2. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки [Текст] : кол. моногр. / [Лібанова Е. М., Макарова О. В., Курило І. О. та ін.] ; за ред. Е. М. Лібанової. — К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. — 320 с.
3. Системні чинники взаємодії політики і управління [Текст] : наук. розроб. / [авт. кол. : В. А. Ребкала, Е. А. Афонін, В. А. Шахов та ін.] ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова. — К. : НАДУ, 2010. — 40 с.
4. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні [Текст] : монографія / [Балакірева О. М., Головенько В. А., Дмитрук Д. А. та ін.] ; за ред. к. соц. н. О. М. Балакіревої ; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. — К. : [б. в.], 2011. — 592 с.
5. Сталій людський розвиток: забезпечення справедливості [Текст] : нац. доп. / кер. авт. кол. Е. М. Лібанова / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. — Умань : Видавничо-поліграфічний центр “Візаві”, 2012. — 412 с.
6. Національна Доповідь про людський розвиток “Україна: на шляху до соціального залучення” [Текст] / [Е. Лібанова, Ю. Левенець, О. Макарова та ін.] ; незалежне видання Програми розвитку ООН в Україні. — [Б. м. : б. в.], 2011. — 124 с.
7. Левенець Ю. Еволюція політичної влади в Україні / Ю. Левенець // Вісник НАН України [Текст] : щомісяч. загальнонаук. та громад.-політ. журн. / голов. ред. Б. С. Пагон ; Нац. акад. наук України. — К. : Академперіодика, 2011. — № 8. — С. 3—13.
8. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році [Текст] : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К. : НІСД, 2013. — 576 с.

V. Skurativskyi,
T. Popova

POLITICAL FACTORS OF SOCIAL INCLUSION

The political factors of social inclusion are determined and their influence on its process is investigated. The authority relations as the important political condition of social inclusion are considered. The main tasks of solving the problems in the sphere of Ukrainian society power relationships as a condition of social inclusion process dynamization are defined.

Key words: social inclusion, social exclusion, political world, authority relations, social development, social security, society.